

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp

Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet

Inledning

Syftet för detta yttrande avseende förslaget om ett tillägg till Lagen om hets mot folkgrupp är att belysa problematiken utifrån ett perspektiv som sätter akademisk forskning och utbildning i fokus. Med detta menas att framställningen utgår ifrån aspekter som är av särskild betydelse för forskning och undervisning på akademisk nivå generellt. De historiska och andra sakförhållanden som berörs, bygger på forskningsläget inom fältet ”Förintelse- och folkmordsstudier”, varvid ett antal empiriska fall, juridiska utslag och definitioner av olika förbrytelser diskuteras i syfte att belysa olika aspekter av relevans för utredningen. Syftet är dock *inte* att ta ställning till fakta, tolkningar, kvantifieringar eller för den delen kategoriseringar av enskilda händelser, utan att belysa ståndpunkter som har framförts i olika sammanhang. Av detta skäl kommer det generiska begreppet ”massmord” att användas, förutom när det är påkallat att bruka mer precis terminologi för tydlighetens skull.

En ytterligare aspekt som bör klargöras har att göra med den föreslagna lagtextens rekvisit. Som framgår ur förslaget är det en förutsättning att förminskande, relativisering och förnekande av historiska brott mot den internationella humanitära rätten skall kunna medföra straffrättsligt ansvar *endast om det är ägnat att uppmana till våld, hetsa eller missakta någon av de grupper som skyddas av Lagen om hets mot folkgrupp*. Detta framgår tydligt ur förslaget till ny lagtext:

Som tryckfrihetsbrott anses också hets mot folkgrupp som innebär att någon förnekar, urskuldar eller uppenbart förringar ett brott som ut-gör eller motsvarar folkmord, brott mot mänskligheten, krigsförbrytelse eller aggressionsbrott enligt ett avgörande som har fått laga kraft och som meddelats av en svensk domstol eller av en erkänd internationell domstol för

brott mot internationell rätt, om gärningen är ägnad att uppmanna till våld mot, hota eller uttrycka missaktning för en sådan grupp eller enskild som avses i första stycket.¹

Utgångspunkten är följaktligen att det inte är ”förnekandet” eller relativiseringen i sig som kriminaliseras, utan att den som förnekar att Förintelsen har inträffat endast kan hållas ansvarig om vederbörande *samtidigt* ägnar sig åt handlingar som syftar till att i lagens mening göra sig skyldig till hets mot folkgrupp. Detta framgår också i utredningen:

I beslutet framgår att Justitiekanslern har gjort bedömningen att förintelseförnekelse i sig inte är straffbart enligt svensk rätt, men att om ett sådant påstående förenas med ett i övrigt mycket kränkande uttryck, kan bestämmelsen om hets mot folkgrupp vara tillämplig.²

Redogörelsen kommer dock av framställningstekniska skäl delvis att bortse från rekvisitet för att kunna belysa principiella frågor avseende de begrepp som används och deras implikationer.

Förnekande, förminskning, relativisering

En genomgående svaghet i förslaget är att utredningen styrs av en något förenklad förståelse av begrepp såsom ”förnekelse, förminskning, relativisering, förvrängning” (det som i engelskan brukar benämnas ”denial and distortion”) och deras innebörd. Tonvikten ligger på förnekelse av faktiska händelser, exempelvis när hänvisningar görs till personer som hävdar att gaskamrarna aldrig har existerat, eller ägnar sig åt att ”väsentligen” förminska händelsen genom att underskatta exempelvis dödstal. Problemet är att dödstal som regel överskattas i samband med krig, för att därefter revideras ner av forskare. Som exempel kan nämnas att vissa avgöranden vid Internationella brottmålsdomstolen för före detta Jugoslavien (ICTY) fälldes vid en tid då den allmänna uppfattningen var att 300,000–400,000 personer, merparten bosnjakiska civila, hade fallit offer. Efter kriget reviderade ett Sarajevo-baserat institut ner dödstalen till 100,000, varav 40,000 civila (80 procent av dessa var bosnjaker).³ Romernas öde under andra världskriget är ett annat exempel, som blir särskilt problematiskt eftersom romer av olika skäl inte sällan väljer annan etnicitet i folkräkningen än den som låg till grund för att de förföljdes. Idag vet vi inte hur många som dödades under andra världskriget, vilket det faktum att uppskattningarna varierar från 250,000 till 500,000 belyser. Hur ska en domstol över huvud taget kunna förhålla sig till dessa uppgifter, särskilt i de fall de också

---

¹ SOU 2023:17, "En Tydligare Bestämmelse Om Hets Mot Folkgrupp," ed. Justitiedepartementet (Stockholm: Justitiedepartementet, 2023).

² Ibid., 59.

³ Ewa Tabeau and Jakub Bijak, "War-Related Deaths in the 1992-1995 Armed Conflicts in Bosnia and Herzegovina: A Critique of Previous Estimates and Recent Results," *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie* 21, no. 2/3 (2005).

kan ligga till grund för hur dödandet skall förstås? Skall den som påstår att talet om 500,000 en "grov överdrift" anses ha "väsentligen förminskat" folkgruppens lidande? Ibland kan problematiken röra enskilda platser, såsom i fallet med det av ustaša-regimen inrättade Jasenovac-lägret i Kroatien. Enligt den "officiella" historieskrivningen i Jugoslavien och Serbien och den serbiska entiteten i Bosnien och Hercegovina dödades så många om 700,000 personer i lägret, medan data på individnivå finns över 84,000 offer och en del forskare uppskattar dödstalet till 120,000. Andra har nyligen genom en statistisk analys istället hävdad att databasen i själva verket är ett falsifikat av den kommunistiska regimen.⁴ Hur tänker sig utredningen att en svensk domstol ska vara kompetent nog att navigera i dylika ärenden och avgöra vad som är att "förneka eller förvränga"?

En särskilt viktig otydlighet rör huruvida "förnekelse" även inbegriper att anamma andra kategoriseringar av specifika händelser än de som fastställts i svenska domstolar eller internationella tribunaler som har erkänts av Sverige. Det har exempelvis inte varit helt enkelt att utröna om den som menar att en händelse som i domstol har förklarats utgöra ett brott mot humaniteten skall anses ha brutit mot lagen om vederbörande offentligt hävdar att det istället skulle handla om en krigsförbrytelse (givet att rekvisitet "ägnat att..." är uppfyllt). Detta är viktig aspekt också ur ett forskningsperspektiv, eftersom begreppet folkmord ofta används, klassificeras och definieras på helt andra sätt inom forskningsfältet "Förintelse- och folkmordsstudier" (eng. Holocaust and genocide studies) än av jurister. Att särskilja och klassificera historiska händelser är dessutom en fullständigt legitim vetenskaplig aktivitet som i stort sett alla forskare ägnar sig åt, vare sig det handlar om att göra distinktioner mellan fenomen som revolutioner eller statskupper; sociala rörelser och organisationer; fascism och nazism. I samband med en komparativ analys ställer forskaren exempelvis upp kriterier för vilken händelse som hamnar i den ena kategorin och vilken som hamnar i den andra på basis av relevanta teoretiska resonemang och metodologiska utgångspunkter. Den som påstår att oktoberrevolutionen i själva verket var en statskupp förnekar alltså inte att händelsen har inträffat, utan menar att den till karaktären skiljer sig från vad man i allmänhet menar med revolution utifrån kriterier som är av teoretisk relevans för forskarens förklaringsmodell. Det finns följaktligen inget objektiva skäl till att den som anser att ett massmord är att betrakta som brott mot mänskligheten snarare än folkmord skall anses "förneka" händelsen, givet att vederbörande inte uppsåtligt förvanskar fakta. I sammanhanget bör vi hålla i minnet att juridiken inte heller erkänner någon inbördes rangordning mellan brotten folkmord, brott mot mänskligheten, krigsförbrytelse eller (det i sammanhanget något annorlunda) aggressionsbrott.

---

⁴ Se Melkior Ornik, "Comment on 'Tvor: Finding Discrete Total Variation Outliers among Histograms'," *IEEE access* 9 (2021).

En ytterligare aspekt som inte diskuteras men är av relevans rör frågan om förutsebar rättstillämpning. Som kommittémedlemmarna naturligtvis vet handlar detta om att lagar måste vara precisa och tillämpningen förutsebar, så att medborgarna har en rimlig chans att förstå att en handling kan medföra ett straffrättsligt ansvar. I detta fall hamnar Lagstiftaren i en potentiellt problematisk situation med den skrivning som föreslås, eftersom den person som eventuellt avser att förneka att en grupp har varit utsatt för brott mot humaniteten rimligen inte kan förväntas sätta sig in i kvalificerad historisk forskning som ofta bara bedrivs på mindre kända språk. Dessutom måste vederbörande sätta sig in i den internationella rättstillämpningen från Nürnberggrättegångarna och framåt. Kan man verkligen begära att allmänheten ska förstå relationen mellan *actus reus*, *mens rea* och *dolus specialis*, begrepp som används internationellt och är av central betydelse för att man ska kunna förstå den inbördes relationen mellan folkmord, brott mot humaniteten och krigsförbrytelser? Eller ska staten tillhandahålla en förteckning över de domar som finns nationellt och internationellt? Vem ska i så fall sätta samman och revidera sådana förteckningar?

Juridiken som problematiskt normativ

Det är med tanke på utredningens syfte förvånande att utredningen inte diskuterar dessa aspekter mer ingående, vilket i kombination med ointresset för att inkludera perspektiv från andra relevanta forskningsfält än juridiken ger ett något slarvigt intryck. Mest problematiskt är dock att utredningen istället hänvisar till domstolar som normerande för hur historien skall uttolkas och enskilda händelser kategoriseras, för att därefter med utgångspunkt i dessa tala om att den som inte håller med om klassificeringen skall dömas om vederbörande samtidigt uppfyller rekvisitet "ägnat att...". Med en sådan logik skulle nämligen den som anser att massakern på 8,000 män i Srebrenica är att betrakta som brott mot mänskligheten snarare än folkmord bryta mot lagen givet att rekvisitet "ägnat att..." är uppfyllt. Samtidigt skulle den som förnekar att massmördandet av uppemot 1,5 miljoner armenier är folkmord inte bryta mot lagen, eftersom det inte finns något relevant domslut som fastställer att det som inträffade är att betrakta som folkmord. Detta trots att det råder allmän konsensus bland experter i ämnet att armenierna var utsatta för folkmord.

Efter att först ha hävdad den juridiskt-normativa modellen för att avgränsa vilka fall som skall åtnjuta skydd, vecklar sig utredningen därefter in i ett märkligt resonemang kring Förintelsen. Först konstateras att de nazistiska förbrytarna dömdes för krigsförbrytelser, brott mot humaniteten och aggressionsbrott. Därefter hävdas plötsligt att det kan "slås fast att folkmordet på Europas judar, Förintelsen, har ägt rum". Det är självklart korrekt, eftersom den överväldigande delen av forskarna inom fältet anser att Förintelsen var ett folkmord (som dock har ett egennamn till skillnad från många andra).

Emellertid är det likväl ett historiskt faktum att ingen av de nazistiska förbrytarna dömdes för folkmord i svensk domstol eller vid internationell domstol erkänd av Sverige, bland annat därför att merparten av världens länder inte hade ratificerat folkmordskonventionen i samband med Nürnbergrättegångarna (USA gjorde det så sent som på 1980-talet). Om man strikt utgår ifrån lagtextens ordalydelse skulle man kunna dra slutsatsen att den som menar att Förintelsen inte var ett folkmord utan ett brott mot mänskligheten (vilket var vad förövarna dömdes för) inte heller kan ha gjort sig skyldig till "förnekelse".

Att man trots lagtextens föreslagna ordalydelse ändå "kan fastställa" att ett folkmord ha inträffat är ett argument som öppnar för ytterligare frågor som utredningen inte berör; vilka andra fall tänker sig kommittén i så fall också kan "fastställas" utgöra folkmord och av vem? Vilket lagrum skall tillämpas för den typen av "fastställanden" i enskilda fall som inte täcks av lagtexten? Skall en person kunna dömas efter ett sådant "fastställande", trots att vederbörande inte har kunnat hitta något domslut? Hur kommer det allmänna rättsmedvetandet att uppfatta att jurister plockar in händelser lite här och där när det passar, men samtidigt utesluter andra? Förvisso existerar inte någon inbördes rangordning mellan de olika brottskategorierna inom den internationella humanitära rätten och det ena brottet är inte att betrakta som "värre" än det andra. Samtidigt är det nog så att allmänheten och drabbade grupper uppfattar att folkmord är i en kategori för sig, vilket innebär att det föreligger en pedagogisk utmaning i att förklara varför exempelvis massmorden på romerna eller armenierna inte ska åtnjuta samma skydd från att förnekas eller trivialiseras som Förintelsen. I sammanhanget bör man dessutom hålla i minnet att många inom den romska minoriteten anser att Förintelsen är ett begrepp som också inkluderar romer (vilket förvisso strider mot den definition som har antagits av International Holocaust Remembrance Alliance).

En ytterligare aspekt som inte beaktas är att lagtexten riskerar underblåsa framtida debatter, vilket också kan hänföras till att domar vid ICC och ICJ skall ligga till grund för ett svenskt "erkännande" (jag bortser här från resonemanget om att man kan "fastställa" även utan sådana domar trots att det inte anges i lagtexten). Emellertid har ICC under längre tid kritiserats för att selektivt driva fall avseende brott begångna i Afrika,⁵ vilket även har kopplats samman med Europas koloniala förflutna. Samtidigt har ledande stater som USA, Ryssland och Kina inte ratificerat Romstatuten, medan USA aktivt har pressat stater att ingå avtal som förbinder dem att aldrig lämna ut amerikanska medborgare till ICC (landet har dessutom agerat hotfullt mot ledande jurister vid institutionen).⁶ På grund av den obstruktion som stormakterna bedriver gentemot ICC och

---

⁵ Line Engbo Gissel, "A Different Kind of Court: Africa's Support for the International Criminal Court, 1993–2003," *European Journal of International Law* 29, no. 3 (2018).

⁶ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "Us Attacks against the International Criminal Court a Threat to Judicial Independence – Un Experts," <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/06/us-attacks-against-international-criminal-court-threat-judicial-independence>.

det faktum att vi sannolikt inte kommer att få särskilt många lagakraftvunna domar i Sverige utanför dem som hamnar under ICC:s jurisdiktion föreligger en uppenbar risk för att en tydlig bias uppstår ifråga om de fall som kommer att ”legitimeras” av den svenska lagstiftningen. Lagens nya utformning kommer nämligen inte att ”skydda” historiska brott som den europeiska slavhandeln, massmordet på Herero-folket i Namibia, våldet mot Nordamerikas indianer, eller de krigsförbrytelser som har begåtts av amerikansk trupp i Afghanistan och Irak och dokumenterats av Wikileaks. Dessa handlingar utfördes i huvudsak av vita människor, men ”platsar” inte i utredningens förteckning över de fall som skall få särskild status. Samtidigt föreslår utredningen att det ska vara förgripligt att förneka de brott som på grund av ICC:s rättsskipning har resulterat i en stor överrepresentation av svarta bland dömda och misstänkta förövare.⁷ Man kan utifrån ICC:s förteckning sannerligen fråga sig hur kommittén tänker att den föreslagna urvalsmetoden kommer att uppfattas av människor med afrikansk bakgrund. Att inte förstå denna problematik är särskilt anmärkningsvärt med tanke på att vi för bara något år sedan under Black Lives Matter blev varse den sprängkraft som den koloniala epokens rasism (vari ingick att beskriva svarta som irrationella, våldsamma och drivna av okontrollerad sexualitet) fortfarande har. Är det verkligen rimligt att svensk lag legitimerar den typen av ytterst problematisk historieskrivning och dikotomier mellan ”oss” och ”dem”?

Dogmatism och empirisk forskning

Att det är domstolar som ska ”stadfästa” olika ”klasser” av brott, där en del är ”erkända” av statsmakten medan andra inte gör det, anknyter också till en problematik som har med vetenskaplighet att göra. Sådana utgångspunkter vittnar om ett dogmatiskt förhållningssätt till historien, som är principiellt oförenligt med vetenskaplig metod generellt och historievetenskapen specifikt. Dogmatismen manifesteras i att lagen tycks föreskriva en tolkning av historien som baseras på hänvisningar till juridiska auktoriteter istället för på en självständig analys. Utgångspunkten är följaktligen helt motsatt den empiristiska, som inte erkänner ”eviga sanningar” och utgår ifrån att nya fakta, teorier och metoder kan resultera i ny kunskap som föranleder en revidering av historiska skeenden och händelser.

Det är i sammanhanget särskilt intressant att förhålla sig till det faktum att det inte sällan förhåller sig så att grupper har varit involverade i en konfliktfylld relation under en lägre period, vilket kan få en del märkliga konsekvenser och även bidra till att lagen sår split mellan olika grupper i samhället. Med förslagens logik skulle exempelvis massmördandet av uppskattningsvis 100,000 hutuer av den tutsidominerade regimen i

---

⁷ En snabb koll på tribunalens förteckning över åtalade talar ett tydligt språk: <https://www.icc-cpi.int/cases?page=0>. Av de trettio åtalade och dömda som listas på ICC:s hemsida kommer alla utom en person från Afrika. Fördelningen är Centralafrikanska republiken (4), Elfenbenskusten (3), Demokratiska Republiken Kongo (49), Kenya (3), Libyen (2), Mali (2), Rwanda (3), Sudan (6), Uganda (1), samt en med icke angivet ursprungsland.

Rwanda 1971 kunna "förnekas", samtidigt som förnekande eller relativisering av folk-mordet i Rwanda potentiellt skulle kunna resultera i fängelsestraff. Likaså skulle man kunna förneka den fascistiska ustaša-organisationens massmord på hundratusentals serber och romer i Oberoende Staten Kroatien under andra världskriget, men inte de bosnienserbiska förbrytelseerna under kriget på 1990-talet. Konsekvenserna kan bli stora, med tanke på att massmord ofta har en central betydelse för olika gruppers självbild och identitet, vilket innebär att potentiella konflikter kan bli väldigt upprivande. Till de händelser som inte skulle inkluderas hör förföljelserna och massmorden på Nord- och Sydamerikas indianer, Herero-folkets försvinnande i Tyska Sydvästafrika, massmorden i Tasmanien; den belgiska kolonialmaktens massmord i Kongo; massmorden på Armenier, Syriener/Assyrier och pontiska greker i samband med Osmanska väldets upplösning; de omfattande brotten i Spanien och Abessinien under mellankrigstiden; de ukrainsk-nationalistiska massmorden på polacker under andra världskriget; det mycket omfattande massmördandet i samband med den koloniala frigörelsen i Algeriet, Uganda, Vietnam, Kambodja; våldet i Syrien och Kaukasus; Stalinterrorn; listan över oförrätter som enligt utredningen inte "platsar" i Sveriges kollektiva minne kan göras mycket lång. Personer med turkisk bakgrund skulle exempelvis kunna hänvisa till lagen och konstatera att Sverige därmed slutgiltigt inte erkänner massmordet på assyrier/syriener/kaldéer, samt hävda att Riksdagens beslut att erkänna händelserna som folkmord för ett tiotal år sedan var ett resultat av gruppernas lobbyism.

Det är anmärkningsvärt att utredningen inte tycks ha funderat över de långsiktiga konsekvenser som lagförslaget kan tänkas medföra, vilket sannolikt beror på kommitténs begränsade kunskaper när det gäller empiriska fallstudier, komparativ metod och den roll historiska oförrätter ofta har för minneskultur, historiebruk och olika gruppers identitetsprocesser. Risken finns helt enkelt att den föreslagna urvalsmetoden utesluter de allra flesta historiska förbrytelser, vilket av olika skäl kan uppfattas kränka de minoriteter och andra grupper som därmed uppfattar sig berövas ett erkännande för sitt lidande. Frågan är vilken effekt detta skulle få på allmänhetens respekt och tilltro till lagen i sin helhet.

Implikationer för forskning och undervisning

Som inledningsvis nämndes vare sig kan eller bör forskningen fästa något beaktande vid de delar i lagförslaget som implicerar att juridiken skall preskribera hur historiska händelser eller fenomen ska förstås, eftersom det skulle strida mot de principer som gäller för högre forskning och utbildning. Det ankommer nämligen inte på staten att bestämma hur vi skall förstå det förgångna. För att kunna tillägna sig den typen av djupare förståelse av historien krävs dock att man har en något mer sofistikerad uppfattning om sanningsbegreppet än den modell utredningen förespråkar. En intressant aspekt är

att historia och juridik har viktiga beröringspunkter i sökandet efter någon form av sanning, med den centrala skillnaden att juristen ska etablera en sanning i nutid som för historikern i grunden är tentativ och öppen för omtolkningar och revideringar. Detta är också skälet till att historiker, samhällsvetare, genetiker och andra har kunnat visa att processer ibland resulterar i att människor döms på felaktiga grunder. Att lagstiftningsvägen försöka ”fastställa” vad som är historisk sanning har sällan fungerat, vilket erfarenheterna från försöken i det forna socialistiska blocket använda lagsystemet för att forma befolkningens historiemedvetande har visat. Situationen i Sverige är självklart annorlunda, men den principiella frågan densamma.

En invändning mot resonemanget skulle kunna vara att lagförslaget tydliggör att rekvisitet ”ägnat att...” måste vara uppfyllt för att någon skulle kunna dömas för hets mot folkgrupp, varför invändningen är irrelevant. Förvisso verkar kommitteemedlemmarna mevetna om riskerna, då det framhålls att elever i skolan ibland kanske ”förnekar” på grund av okunskap (vilket anknyter till kritiken ovan), samt att lagtexten inte får ha en hämmande effekt på diskussioner i klassrummet. Också i detta fall är redogörelsen ytlig, med tanke på att ingen diskussion förs med utgångspunkt i den forskning kring de pedagogiska och didaktiska utmaningar som lärare ofta ställs inför inte minst i multikulturella klassrum där minnet av historiska oförrätter kan skära rakt igenom grupper av elever. Istället för att på allvar diskutera implikationerna, hemfaller utredningen åt ett försök att framställa lagen som ett pedagogiskt redskap:

Vi tror också att det särskilda straffansvaret kan tjäna som ett pedagogiskt verktyg som kan användas främst i förhållande till ungdomar. Skulle till exempel en elev i en undervisningssituation ifrågasätta Förintelsen kan läraren peka på att Förintelsens minne uttryckligen är skyddat av den svenska staten genom detta straffbud.⁸

Enligt utredningen skall alltså läraren inte bara vederlägga uppenbara felaktigheter, utan med lagen som ”pedagogiskt verktyg” tala om för en elev att själva ”Förintelsens minne uttryckligen är skyddat av den svenska staten”, samtidigt som utredningen själv anger att det *inte* är kriminaliserat att förneka Förintelsen. Hur tänker då kommittén att läraren ska agera i klassrummet då elever hamnar i konflikt kring hur man ska klassificera exempelvis massakern i Halabja på 5,000 civila kurdiska män, kvinnor och barn inom ramen för den irakiska Anfal-kampanjen 1988? En kurdisk elev skulle med hänvisning till folkmordskonventionens rekvisit ”att förgöra, helt eller delvis...” kunna hävda att detta är ett folkmord på kurderna, varvid en elev med irakisk-arabisk bakgrund invänder och säger att det inte alls är ett folkmord och att kurderna använder händelsen i propagandasyften. Hur ska läraren förhålla sig till en sådan situation, med tanke på att ingen svensk domstol eller av svenska myndigheter erkänd domstol har fastställt att det som

---

⁸ 2023:17, "En Tydligare Bestämmelse Om Hets Mot Folkgrupp," 21.

inträffade i Halabja var folkmord?⁹ Skall vederbörande ge den irakisk-arabiske eleven rätt att uttrycka sina åsikter, med hänvisning till att svensk lag inte ”skyddar minnet” av massmord på kurder? Vad ska läraren säga om en annan elev säger att det som inträffade under Förintelsen inte är att betrakta som folkmord eftersom ingen dömdes för folkmord i Nürnberg, lika lite som någon turkisk beslutsfattare har dömts för folkmord avseende Armenien? Ska läraren i enlighet med utredningens märkliga resonemang ovan där och då fastställa att Förintelsen ”minsann” var ett folkmord även om ingen har dömts för det, men att det armeniska folkmordet kan förnekas eftersom svensk lag ändå inte ”skyddar minnet” av massmord på armenier? Det finns en uppenbar risk att läraren av praktiska skäl avstår från att diskutera några andra fall än Förintelsen, vilket får precis den hämmande effekt som utredningen tycker inte borde förekomma.

Inom akademisk forskning utbildning är dock risken liten för att en förändring av lagtexten skulle få negativ effekt, eftersom den högre utbildningen betonar vikten av akademisk frihet och diskussioner inom ett forskningsfält inte kan begränsas av hur ett annat väljer att förhålla sig till teorier, fallstudier och terminologi. Det är dock problematiskt att utredningen ägnar så oerhört lite utrymme åt denna viktiga aspekt, som i praktiken sammanfattas i ett stycke:

I ett demokratiskt samhälle är det viktigt att det finns utrymme för saklig och vederhäftig diskussion även vad gäller känsliga eller kontroversiella ämnen. I mer allmänna situationer kan ett sätt att skilja mellan problematiska och legitima förhållningssätt vara att göra en distinktion mellan å ena sidan begreppen förnekelse, trivialisering och relativisering och å den andra sidan begreppen specialisering och komparation. Specialisering kan beskrivas som ett sätt att förklara och förstå unika händelser och förändringsprocesser ur ett antal olika perspektiv. Det handlar om ett systematiskt förhållningssätt, som syftar till att skapa kunskap om det studerade – och inte om att trivialisera eller relativisera en historisk händelse. Komparation handlar om att identifiera skillnader och likheter mellan två studieobjekt, till exempel två folkmord. Detta kan göras i syfte att se mönster, men utan att förminska det ena på bekostnad av det andra. Denna distinktion mellan de olika begrepps-konstellationerna kan fungera som ett verktyg och underlätta att hitta ett förhållningssätt till uttalanden i diverse olika situationer, till exempel i en undervisningssituation.

Detta är i grunden en korrekt beskrivning av forskningsprocessen, men kringgår ändå att analysen kan landa i fakta som också kan uppfattas som besvärliga utan att forskaren har för avsikt att trivialisera (se exemplet med diskussionen kring dödstal ovan). Som tidigare nämnts har exempelvis definitioner och kategoriseringar som regel har en helt annan funktion inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, än inom juridiken, samtidigt som forskare och studenter har all rätt att kritisera domstolsutslag såväl nationellt som internationellt, förhålla sig kritiska till konceptet ”transitionell rättvisa” och i samband med jämförande analyser själva identifiera jämförbara fallstudier utifrån gängse metodologiska angreppssätt avseende val av analysnivå (det fenomen man vill

---

⁹ Det gjordes för övrigt inte heller av irakisk domstol i samband med rättsprocessen mot Saddam Hussein, uppenbarligen av politiska skäl.

förklara, såsom massmorden under Förintelsen, Armenien) och observationsenheter (exempelvis massakern i Babij Jar utanför Kiev eller en massaker i Van-provinsen). Detta gäller självklart även om forskaren på basis av relevant teoribildning skulle välja en klassifikation som innebär att ett fall som i domstol har definierats som brott mot humaniteten hamnar i kategorin krigsförbrytelse. I ett sådant läge vare sig bör eller ska forskaren känna sig bunden av att följa ett domstolsutlåtande enkom för att "skydda minnet" av en händelse. Det vore klädsamt om utredningen kunde ägna lite mer utrymme att diskutera den typen av intellektuellt mer utmanande och ibland kontroversiella frågor, än att hemfalla åt klichéer om att forskare inte ägnar sig åt att trivialisera eller relativisera enskilda händelser (vilket de mycket sällan gör även om de klassificerar dem på lite olika sätt). Det är helt enkelt så att vetenskapliga resultat ibland leder till slutsatser som motsäger politiskt motiverade försök att "skriva historia" och det finns ingen anledning att låtsas som att så inte vore fallet.

Detta för oss in på ytterligare ett forskningsområde, som är av central betydelse för fältet "Förintelse- och folkmordsstudier", nämligen den forskning om minneskultur och historiebruk som syftar till att kritiskt analysera staters försök att via media, utbildningssystem och juridiska instanser forma befolkningens kollektiva medvetande, men också hur olika aktörer använder sociala media och andra kanaler för att förneka, relativisera eller förminska historiska oförrätter. Som en del i undervisningen vid Uppsala universitet tränas exempelvis studenter i att kritiskt analysera hur olika länder använder lagsystemet för att skapa ett narrativ om historiska förbrytelser, särskilt i de fall de föreskriver en viss tolkning av historien. I så måtto kan man se det föreliggande förslaget som del i en europeisk trend som har pågått under ett antal år, då regeringar i olika länder (exempelvis Polen, Ungern, Ukraina) lagvägen försöker påverka historieskrivningen kring 1900-talets oförrätter. Trenden har också varit att lagar om ärekränkning har börjat användas för att utöva påtryckningar på historiker som går emot ett statligt sanktionerat "konsensus".¹⁰ Det är mot bakgrund av detta inte oproblemiskt att också Sverige tar ett första steg in på en linje som regeringen har kritiserat i andra sammanhang.

Slutdiskussion

Huvudförslaget är att förändringarna i lagen om hets mot folkgrupp inte bör genomföras i sin nuvarande form. Skälet är att man för att kunna dömas måste ha uppfyllt rekvisitet "ägnat att...", vari ligger den konkreta handling som medför straffrättsligt ansvar. Följaktligen är det svårt att se exakt vad en lagändring skulle tillföra, vilket ska vägas

---

¹⁰ Ett exempel på detta är attackerna mot Jan Gross, Barbara Engelking och Jan Grabowski; se Sylwia Szymbalska-Smolkin, "The Glorification of Memory: Jan Tomasz Gross and 'History Policy' in Contemporary Poland," in *Memories in Conflict: Historical Trauma, Collective Memory and Justice since 1989*, ed. Dulic Tomislav (Uppsala: Uppsala universitet, 2021).

mot de risker som finns att ändringen i själva verket får en negativ inverkan på grund av hur lagtexten är utformad. Bortsett från att en lagändring riskerar leda till några av de komplikationer som har exemplifierats ovan och öppna en Pandora-ask av möjligheter att också utnyttja lagen i negativ bemärkelse, kan merparten förnekare fortsätta sitt värv även efter att lagändringen har genomförts så länge de inte framför sina ståndpunkter på ett sätt som strider mot rekvisitet ”ägnat att...”. I värsta fall riskerar lagen mobilisera exempelvis högerextremister, som utnyttjar den restriktiva hållning som utredningen förespråkar ifråga om vilka fall som skall ”skydda” genom att i ännu större utsträckning än tidigare ägna sig åt utsagor kring historiska oförrätter som kan vara djupt kränkande mot enskilda, men som i lagens mening inte är att betrakta som ”hets mot folkgrupp” eftersom rekvisitet ”ägnat att...” inte är uppfyllt. Risken är inte obetydlig att detta kommer att ske, vilket innebär att de av utredningen förväntade effekterna uteblir, samtidigt som högerextremister och andra kan positionera sig som ”hjältar” som besegrar ”etablissemangets” försök att inskränka åsiktsfriheten och föreskriva ”folket” åsikter om historien. Om man betraktar lagförslaget och de ovan anförda aspekterna kanske man istället bör överväga att följa devisen: ”If it ain’t broken, don’t fix it”.

Om utgångspunkten är att förslaget ändå skall antas i någon form skulle det vara av fundamental betydelse att beakta den kritik som har framförts avseende beslutet att använda juridiken som utgångspunkt för vilka fall som ska beaktas och hur de skall klassificeras och förstås. Av central betydelse blir i så fall att avstå från de dogmatiska hänvisningarna till domstolsutlåtanden och göra en tydligare distinktion mellan deskription och preskription. Med detta menas att det på sin höjd kan vara motiverat att kriminalisera grova förnekanden av fakta såsom att gaskamrarna har existerat eller att miljoner judar dödades under andra världskriget, att hundratusentals tutsier mördades under hundra dagar i Rwanda, eller att tusentals män föll offer för bosnienserbernas framfart i trakterna av Srebrenica. Däremot bör staten avstå från att i lag föreskriva vad medborgarna skall tycka och hur de ska tolka eller klassificera olika historiska händelser. En fördel med en dylik förändring vore att fler händelser skulle kunna ligga till grund för juridiska bedömningar, vilket sannolikt skulle kännas bra för romer, assyrier, irakier och andra som med det nuvarande förslaget inte kommer att åtnjuta skydd för minnet av sitt historiska lidande. En fördel är att det också skulle vara förenligt med vad som gäller i en vetenskaplig kontext, där striderna sällan gäller grundläggande fakta utan hur man ska tolka historiska processer, fenomen och händelser.

Det finns emellertid ytterligare ett skäl till att utredningens juridiskt-normativa klassificeringssystem bör förkastas, nämligen att det istället för att ”skydda minnet” av historiska massmord faktiskt riskerar bidra till eller kan uppfattas direkt förneka, förminska eller trivialisera vissa historiska förbrytelser. Det är i sammanhanget närmast viktigt att läsa följande citat i utredningen:

Enligt rambeslutet finns det möjlighet för medlemsstaterna att begränsa kriminaliseringens omfattning till att avse yttranden om endast sådana brott som har fastställts i en nationell eller internationell domstol.¹¹

Man kan utifrån ordalydelsen alltså konstatera att det inte finns något som förhindrar regeringen att tillämpa en mer inkluderande modell, som inte klassificerar historiska oförrätter i ett "A-lag" vars minne skall skyddas och ett "B-lag" som inte ska åtnjuta samma skydd. Att utredningen trots denna uppenbara möjlighet ändå föreslår den restriktiva linjen är en förolämpning mot romer, armenier, ursprungsbefolkningar och andra som har drabbats av massmord. Hur ska staten förklara för dessa människor att deras historiska lidande inte är värt att "skyddas" på samma sätt som "A-lagets"? Vilka är de etiska implikationer av att agera på detta sätt gentemot svenska medborgare? Är det verkligen rimligt av staten att på detta vis bidra till förnekande av vissa historiska folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser? Varför tycker kommittén att detta är en rimlig väg att gå?

2023:17, SOU. "En Tydligare Bestämmelse Om Hets Mot Folkgrupp." edited by Justitiedepartementet. Stockholm: Justitiedepartementet, 2023.

Commissioner, United Nations Human Rights Office of the High. "Us Attacks against the International Criminal Court a Threat to Judicial Independence – Un Experts." <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/06/us-attacks-against-international-criminal-court-threat-judicial-independence>.

Gissel, Line Engbo. "A Different Kind of Court: Africa's Support for the International Criminal Court, 1993–2003." *European Journal of International Law* 29, no. 3 (2018): 725-48.

Ornik, Melkior. "Comment on 'Tvor: Finding Discrete Total Variation Outliers among Histograms'." [In English]. *IEEE access* 9 (2021): 78586-93.

Szymańska-Smolkin, Sylwia. "The Glorification of Memory: Jan Tomasz Gross and 'History Policy' in Contemporary Poland." In *Memories in Conflict : Historical Trauma, Collective Memory and Justice since 1989*, edited by Dulic Tomislav. Uppsala: Uppsala universitet, 2021.

Tabeau, Ewa, and Jakub Bijak. "War-Related Deaths in the 1992-1995 Armed Conflicts in Bosnia and Herzegovina: A Critique of Previous Estimates and Recent Results." *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie* 21, no. 2/3 (2005): 187–215.

---

¹¹ 2023:17, "En Tydligare Bestämmelse Om Hets Mot Folkgrupp."